ÂSÂR Akademik Dinî Araştırmalar Dergisi, Cilt 1, Sayı 6 (Ekim 2026), 1-29
Araştırma Makalesi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23552851

Ramazan Ayında Oruç ve Aile İlişkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma

Mehmet Erkol
0009-0003-3204-1675
Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Afyon, Türkiye
https://ror.org/03a1crh56
mehmeterkol1@gmail.com

Öz

Bu makale, Ramazan ayında tutulan orucun aile ilişkilerini düzenlemeye etkisini konu edinmektedir. Türkiye'de medya ve akademik araştırmalarda İslam'a olan ilgi daha çok dinin tartışmalı alanlarına yöneliktir. Bu çalışmanın amacı, Ramazan ayında bir ay süren oruç tutma gibi bir ibadeti esas alarak aile ilişkileri üzerindeki algılanan rolü incelenmektir. Bu ilişkinin incelenmesi amacıyla çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Türkiye'de yaşayan 13 aile (13 baba (koca-baba), 13 anne (eş-anne), 10 çocuk) üzerinde derinlemesine görüşmeler yapılırken nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Derinlemesine yapılan görüşmelerde dört tema ortaya çıkmıştır: 1. Ramazan Ayı ve kutsalın tecrübesi, 2. Aile ritüellerine katılım, 3. Birlik ve beraberlik duygusu, 4. Akraba ve komşular ile ilişki. Bu temaların verileri, bulgular bölümünde sunulmuş ve incelenmiştir. Çalışmada oruç ibadeti ile kutsalı tecrübe eden kişilerin kendilerini kontrol ve disiplin altına aldıkları, aile ritüellerinin aile fertlerini birbirine yakınlaştırdığı, aile içerisinde birlik ve beraberliği kuvvetlendirdiği, akraba ve komşuluk ilişkilerini kuvvetlendirdiği bulgulanmıştır. Söz konusu veriler, çalışmaya katılan aileler için Ramazan Ayı'nın kutsal, birleştirici ve bütünleştirici bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir. Araştırmanın bulguları ile aile temelli araştırmaların bulguları arasında uyum söz konusudur.

Anahtar Kelimeler
Din Sosyolojisi; Aile; Aile İlişkileri; Ramazan Ayı; Oruç

Öne Çıkanlar

- Bu çalışmada Ramazan Ayı'nda oruç ibadetinin aile ilişkilerini düzenleyici etkisi incelenmektedir.
- Oruç, diğer aile ritüelleri gibi ailenin birlik ve beraberliğine katkı yapmaktadır.
- Oruç sadece bireysel bir ibadet gibi görünmesine karşın toplumsal bütünleşmeye etkisi bireye katkısı kadar önemlidir.
- Aile ritüellerinden biri olan oruç aile üyelerini birbirine yakınlaştırmakta ailenin sağlıklı bir ilişkiler ağı içerisinde kuvvetlendirmektedir.
- Ramazan Ayı'nda oruç sadece aile üyelerini değil akraba ve komşuluk ilişkilerini de desteklemektedir.

Atıf Bilgisi

Erkol, Mehmet. "Ramazan Ayında Oruç ve Aile İlişkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma". *ÂSÂR Akademik Dinî Araştırmalar Dergisi* 1/6 (Ekim 2026), 1-29. https://doi.org/10.5281/zenodo.23552851

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi	04 Mart 2026
Kabul Tarihi	12 Mayıs 2026
Yayım Tarihi	31 Ekim 2026
Hakem Sayısı	İki İç Hakem–İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
YZ Etik Beyan	Bu çalışmanın dil düzenleme, çeviri, veri analizi, kod yazımı veya görselleştirme gibi hiçbir aşamasında herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamış; nihai metin tamamen yazar tarafından oluşturulmuştur.
Etik Beyan	Bu makale, özgün bir çalışma olup; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarından bilimsel etik, ilke ve kurallarına uygun davranılmıştır.
Benzerlik Taraması	Yapıldı–intihal.net
Etik Kurul İzni	Etik onay, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu tarafından verilmiş olup 21.01.2026 tarihli ve 2025/25 numaralıdır.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Etik Bildirim	asardergisiebyu@gmail.com
S. Kalkınma Amaçları	4 Nitelikli Eğitim
Dizinler	ERIH PLUS *(31.03.2025)*
Lisans	*CC BY-NC 4.0*

ÂSÂR Akademik Dinî Araştırmalar Dergisi, Volume 1, Issue 6 (October 2026), 1-29
Research Article
https://doi.org/10.5281/zenodo.23552851

A Qualitative Study on Fasting and Family Relationships During Ramadan

Mehmet Erkol
0009-0003-3204-1675
Afyon Kocatepe University, Faculty of Science and Literature, Afyon, Turkey
https://ror.org/03a1crh56
mehmeterkol1@gmail.com

Abstract

This article examines the impact of fasting during Ramadan on regulating family relationships. In Turkey, interest in Islam in media and academic research is mostly focused on the controversial aspects of the religion. This study aims to examine the perceived role of the religious practice of fasting during Ramadan, which lasts for a month, on family relationships. To investigate this relationship, a qualitative research method was used. In-depth interviews were conducted with 13 families (13 fathers (husband-father), 13 mothers (wife-mother), 10 children) living in Turkey, and a phenomenological design, one of the qualitative research designs, was preferred. our themes emerged from the in-depth interviews: 1. The month of Ramadan and the experience of the sacred, 2. Participation in family rituals, 3. The feeling of unity and togetherness, 4. Relationships with relatives and neighbors. Data on these themes are presented and analyzed in the findings section. The study found that individuals who experience the sacred through fasting gain self-control and discipline. Additionally, the study found that family rituals strengthen ties among family members, fostering unity and solidarity within the family and reinforcing kinship and neighborly relations. The data indicate that for the families participating in the study, the month of Ramadan serves a sacred, unifying, and integrative purpose. There is consistency between the findings of this research and those of family studies.

Keywords

Sociology of Religion; Family; Family Relationships; Ramadan; Savm

Highlights

- This study examines the regulatory effect of fasting during the month of Ramadan on family relationships.
- Fasting, like other family rituals, is an important part of fostering family unity and togetherness.
- Although fasting may seem like a purely individual act of worship, its impact on social integration is as important as its contribution to the individual
- Fasting, as a family ritual, brings family members closer together and strengthens the family within a healthy network of relationships.
- During the month of Ramadan, fasting strengthens not only family bonds but also relationships with relatives and neighbours.

Citation

Erkol, Mehmet. "A Qualitative Study on Fasting and Family Relationships During Ramadan". *ÂSÂR Journal of Academic Religious Studies* 1/6 (October 2026), 1-29. https://doi.org/10.5281/zenodo.23552851

Article Information

Date of submission	04 March 2026
Date of acceptance	12 May 2026
Date of publication	31 October 2026
Reviewers	Two Internal-Two External
Review	Double-blind
AI Ethics Statement	No artificial intelligence tools were used in any phase of this study, including language editing, translation, data analysis, code generation, or visualization; the final text was created entirely by the author.
Ethical Statement	This article is an original work. All stages of its preparation—including data collection, analysis, and presentation—have been conducted in accordance with scientific and ethical principles. Consequently, this study did not require ethical approval.
Plagiarism checks	Yes-intihal.net
Ethics committee	Ethical approval was given by Afyon Kocatepe University, Social and Human Sciences Scientific Research and Publication Ethics Committee and dated 21.01.2026 and numbered 2025/25.
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Complaints	asardergisiebyu@gmail.com
S. Development Goals	4 Quality Education
Indexes	ERIH PLUS *(31.03.2025)*
License	*CC BY-NC 4.0*

Giriş

Ramazan Ayı, Müslümanlar tarafından sabır, ibadet, rahmet, bağışlanma ayı olarak kabul edilen, büyük coşku ve heyecanla karşılanan bir aydır.[1] Müslümanlarca bu ayı özel kılan bazı özellikler bulunmaktadır. Her şeyden önce İslam'ın temel kaynağı sayılan Kur'an-ı Kerim, bu ayın Kadir Gecesi'nde indirilmiştir. Bu ayda ergenlik çağına girmiş her Müslüman farz olan orucu tutar.[2]

Ramazan hem kişisel bir arınma hem de toplumsal ilişkileri düzenleyen mali ibadetlerin teşvik edildiği bir aydır. Mali bir ibadet olan fitrenin bu ayın sonunda ve bayramdan önce verilmesi gerekir.[3] Ramazan ayında ödenmesi gerekli olmamakla birlikte Müslümanlar, zekatlarını bu ayda vermenin daha faziletli olduğuna inanırlar. Zekâtın ihtiyaç sahiplerine bu ayda verilmesi adet haline gelmiştir.[4] Ramazan Ayında tutulan oruç, bireysel ve toplumsal yönü oldukça kuvvetli bir ibadettir. Kişisel arınma için emsalsiz bir uygulama olan itikaf özellikle bu ayın son on gününde teşvik edilmiştir.[5] İslam'ın en önemli sembollerinden biri olan Ramazan Ayı, Müslümanlarca kutsal kabul edilir ve her Müslümanın oruç tutması teşvik edilir. Bu ayda oruç tutulması sadece Müslümanlara has bir emir değildir. İslam'dan önce oruç, diğer dinlerde de emredilen bir ibadettir.[6]

'Ey iman edenler! Sizden öncekilerin üzerine yazıldığı gibi sakınasınız diye sizin üzerinize de sayılı günlerde oruç yazıldı. İçinizden hasta veya yolcu olan, başka günlerden sayısınca tutar. Orucu tutmakta zorlananlar için bir yoksulun yiyeceği kadar fidye yeterlidir. Bir iyiliği mecbur olmadan yapan için bu yaptığı iyidir. Ama orucu tutmanız -bilirseniz- sizin için daha hayırlıdır.[7]

Ramazan, birçok Müslüman için yılın en kutsal ayıdır. Bir aylık sürede Müslümanlar, Kur'an okumak, nafile namazlar kılmak ve dua etmek gibi çeşitli yollarla maneviyatlarını zenginleştirmeye kendilerini adarlar. İslam'ın ibadet öğretileri bu adanmayı teşvik edici unsurlar barındırmaktadır.

---

1 Özlem Olgun, *Ramazan Kitabı* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000), 9.

2 Hayrettin Karaman, *Ramazan Kitabı* (İstanbul: İz Yayınları, 2019), 95.

3 Yunus Vehbi Yavuz, "Fitre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/160.

4 Hacı Mehmet Günay, "Ramazan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedis*i, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/434.

5 Mehmet Şener, "İtikaf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları,2001), 23/458.

6 İhsan A. Yitik, "Oruç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/414-416.

7 el- Bakara 2/183-184.

"Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Resulullah şöyle buyurmuştur: Âdemoğlunun her ameli kat kat artırılır. Bir iyiliğe, on katından yedi yüz katına kadar sevap verilir. Allah şöyle buyurdu: Ancak oruç müstesna. Çünkü o sadece benim içindir ve onun mükafatını ancak ben veririm. Kulum şehvetini ve yiyeceğini sırf benim için terk eder. Oruçlunun iki sevinci vardır: Biri iftar ettiği vakit, diğeri ise Rabbi ile karşılaştığı huzuruna çıktığı vakit. Oruçlunun ağız kokusu, Allah katında misk kokusundan daha güzeldir."[8]

Hem kişisel hem toplumsal yönleri bulunan Ramazan Ayı, ideal olarak hem insanların davranışlarını iyileştirmesi hususunda hem de yakın ilişkide bulundukları kişilerle ilişkilerini geliştirmede bir katalizör görevi görmektedir. Kişilerin en yakın ilişkide bulundukları kişilerin başında aile gelmektedir.

Aile, sosyal bilimlerde kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir grup olarak tanımlanmaktadır. Zaman içinde ayakta kalmayı ve değişikliklere uyum göstermeyi başarmış, çok esnek bir toplumsal birimdir.[9] Sosyal bilimlerde yakın zamana kadar aile, doğal bir kurum olarak tanımlanmıştır. Yakın dönem çalışmalarda bu bakış eleştirilmeye ve değişmeye başlanmıştır. Son zamanlarda sosyal bilimlerde ailenin düşüşte olduğunu iddia eden sesler yükselmekte, baskıcı ve iflas eden bir kurum olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde geleneksel ailenin durumu ve ailenin bu şekilde ayakta kaldığını iddia eden görüşler baştan aşağıya gözden geçirilmektedir. Aile kurumunun geleneksel yapısını eleştiren bir perspektif ortaya çıkmaktadır. Bu eleştirilerin bir kolu, aileyi kapitalist toplumun bir parçası görmektedir. Buna göre kapitalizm varlığını sürdürmek için aile gibi bir payandaya ihtiyaç duymaktadır.[10] Özellikle neoliberal ekonomi politikalarının yaygın olduğu toplumlarda ortaya çıkan krizin giderilmesi için aile devreye sokularak yapısal sorunların üstü örtülmektedir.[11] Geleneksel aile yapısının eleştirisinde ikinci bir kol, aile içindeki karı-koca ilişkisinin bireyselliği ezdiği ve yok ettiğini iddia etmektedir. Bu yönüyle aile, özellikle kadının

[8] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), "Savm", 24.

[9] Carol Smart, "Aile", çev. Ozan Soybakış, *Cambridge Sosyoloji Sözlüğü,* ed. Byran S. Turner (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2025), 43.

[10] Eli Zaretsky, Capitalism *The Family And Personal Life* (London: Harper Colophon Books, 1973), 50.

[11] Kurtuluş Cengiz, vd., *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki* (İstanbul: İletişim Yayınları 2021), 35.

ikincilleştirilerek bireysel yönünün kaybetmesine sebep olan bir kurumdur.[12] Aile konusuna eleştirel bakanların odağındaki bir diğer konuda cinsiyet rolleridir. Cinsiyet rolü ayrımlarının doğası ve sonuçlarına dönük eleştirilerin merkezinde aileye hem kadınları ezen hem de antisosyal bir kurum olarak bakılmaktadır.[13]

Sosyal bilimlerdeki aileye dönük bu eleştirel tutum giderek gündelik hayatın içerisinde evlilik ve aileye bakışı etkilemektedir. Özellikle medyada yapılan haberler ve bazı televizyon programları aileyle ilgili önyargıyı pekiştirmektedir. Dijital teknolojilerin yükselişi de aile üyelerinin birbiriyle olan ilişkilerinde kopukluk meydana getirmektedir. Aile içerisinde en çok şikâyet edilen konu yalnızlık duygusudur. Türk Dil Kurumu'nun her yıl düzenlediği yılın kelimesi oylamasında 2024 yılında *'kalabalık yalnızlık'*[14] kelimesinin seçilmesi bu şikâyetin tesadüf olmadığını göstermektedir

Bu gelişmelerle birlikte birçok çalışmada disiplin sınırları aşılmakta, aile yaşamı ile çatışma arasındaki karşılıklı ilişkiler, makro boyutlu toplumsal ve ekonomik değişikliklerin mikro boyutlu aile ilişkilerini nasıl etkilediğine bakılmaktadır. Bu bağlamda aile sosyolojisi, ailelerin evlilikten yaşlanmaya kadar çeşitli aşamalarda değiştiğini araştırarak ailenin yaşam şekilleri hakkında önemli bir literatür ortaya koymaktadır.[15] Örneğin eşlerin yalnız olduğu aileler ile yeniden bir araya gelen eşlerin oluşturduğu aileler gibi farklı aile biçimleri gündeme gelmektedir.[16] Bundan dolayı gerek sosyal bilimlerde gerekse de medyada aileye ilişkin eleştirel tutumun yanında aile ilişkilerini konu edinen çalışmalar birbirine paralel bir şekilde ilerlemektedir. Aile üyeleri arasındaki ilişkileri güçlendiren faktörleri dikkate alan bu çalışmaların bir kısmında din önemli bir yer tutmaktadır. İlgili literatür incelendiğinde bu çalışmaları iki başlık altında toplamak mümkündür: (1) Sosyal bilimlerde din ve aile üzerine yapılan çalışmalar ve Müslüman aileler üzerine yapılan sosyal bilimsel çalışmalar, (2) Ramazan Ayı ve Ramazan Ayı'nda tutulan oruç ve aile arasındaki ilişkiyi konu edinen daha özel çalışmalar. İlgili literatür incelendiğinde ikinci gruptaki çalışmalar hem az hem de yetersiz görünmektedir.

---

[12] Gerhard Lenskı, *The Religious Factor; A Sociological Study of Religion's İmpact On Politics, Economics, And Family Life* (Doubleday Company: Newyork,1961), 67.

[13] Jessie Bernard, *The Future of Marriage* (World Publishing Company: Newyork, 1973), 140.

[14] bkz. https://tdk.gov.tr/icerik/basindan/2024 (Erişim Tarihi: 10.10.2025).

[15] Kadir Canatan, "Aile Sosyolojisi: Konuları Perspektifleri ve Gelişimi", *Aile sosyolojisi*, ed. Kadir Canatan Ergun Yıldırım (İstanbul: Açılım Kitap, 2018), 23-28.

[16] Ergun Yıldırım, "Aile ve Evlilik Türleri", *Aile sosyolojisi*, ed. Kadir Canatan-Ergun Yıldırım (İstanbul: Açılım Kitap, 2018), 83-100.

1. Literatür

1.1. Din ve Aile Arasındaki İlişki

Aile kan, cinsel ilişki ya da yasal bağlarla birbirine bağlı olan insanlardan oluşmuş, mahrem ilişkilerle örülü bir gruptur.[17] Sosyolojik açıdan temel kurumlardan biri aile diğeri de ailedir.[18] Üreme ve çoğalma eğilimlerini denetleyen kurum olan aile ile toplumsal bütünleşmeyi sağlayan bir kurum olan din arasında zorunlu bir ilişki bulunmaktadır.[19] Bu zorunlu ilişki insanların içine doğdukları dünyayla baş edebilmek için biyolojik ve duygusal olarak yeterli donanımdan yoksun olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanlar, hayatta kalabilmelerini sağlayacak bilgiyi ve yetenekleri elde edebilmeleri için uzun soluklu bir toplumsallaşma sürecine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla hem aile hem din insanlara gerekli bilgi ve yeteneği sağlayacak bir donanımı, toplumsallaşma yoluyla sunarlar.[20]

Sosyal bilimlerde insanlar açısından hayati önemde olan aile ve din arasındaki ilişki dinin bağımlı değişken ve bağımsız değişken olarak değerlendirildiği bir bakışla incelenmektedir. Bağımlı bir değişken olarak ele alınan çalışmaların çoğunda din, inanç ve uygulamaların bir nesilden diğerine aktaran toplumsal bir kurumdur. Din, yeni üyelerinin çoğunu mevcut üyelerinin çocukları arasından seçtiği için aile içindeki dini sosyalleşmeye büyük önem vermektedir. Çünkü dindarlık doğal olarak oluşmaz.[21] Dindarlık, öncelikle ebeveynlerden çocuklara nesiller arası dini inanç ve uygulamaların aktarılmasının bir sonucunda oluşmaktadır. Dini inanç ve uygulamaların aktarılmasında üç faktör öne çıkmaktadır. Her şeyden önce en önemli faktör dini yetiştirmedir.[22] Eğer ebeveynler çocuklarını dindar bir şekilde yetiştirirlerse, çocukların ebeveynlerinin yolunu izleme olasılığı yüksektir. Dini yetiştirme, dini eğitim, evde dini pratiklerin yerine getirilmesi, dinin kutsal kitabının okunması, yemek duası gibi farklı boyutları ifade eder. Ailede dini uygulama, çocukların temelde başkalarını gözlemleyerek ve taklit ederek öğrendiğini belirten

[17] Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü* çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 7.

[18] Mehmet Devrim Topses, *Kurumlar Sosyolojisi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 145.

[19] Adnan Selman, "Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller", *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), (2018), 15.

[20] İbrahim Kır, "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* C.10 S. 36, (2018), 388.

[21] İsmail Sağlam, "Anne-Baba Dindarlılığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi", *Dindarlık Olgusu*, ed. Hayati Hökelekli (Bursa: Kurav Yayınları, 2006), 163-180.

[22] Paul Vermeer, "Religion and Family Life: An Overview of Current Research and Suggestions for Future Research", *Religions,* 5, 2, (2014), 402-421.

sosyal öğrenme bakışıyla örtüşmektedir.[23] Dini inanç ve uygulamaların aktarılmasında diğer önemli bir faktör aile iklimidir. Aile iklimi, olumlu ebeveyn-çocuk ilişkisini ifade eden bir kavramdır.[24] Ebeveyn-çocuk ilişkileri ebeveyn desteği ve kontrolünün birleşimi sonucunda oluşmaktadır. Ebeveyn desteği ve kontrolü dinin aktarılmasını kolaylaştırmaktadır. Dini inanç ve uygulamaların aktarılmasında diğer bir faktör ise aile yapısıdır.[25] Ebeveyn dindarlığı ve aile iklimini yanı sıra evlilik durumu dindarlığı önemli ölçüde etkilemektedir. Parçalanmış ve veya tek ebeveynli ailelerde büyümek, dinin kuşaklar arasında aktarımını olumsuz etkilerken, evli ebeveynler arasında büyümek çocukların ebeveynlerinin dini inançlarını takip etme olasılığını artırmaktadır.[26]

Bağımsız bir değişken olarak ele alınan çalışmalarda ise din, aile işleyişini etkileyen bir unsur olarak ele alınmaktadır. Lenski, dinin siyaset, ekonomi ve aile hayatı üzerindeki etkisini sistematik olarak inceleyen ilk araştırmacılardandır.[27] Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bu tür çalışmalarda din-aile ilişkileri üzerine birçok yayın yapılmıştır. Zamanla aile ilişkilerinin oluşumu, sürdürülmesi ve dönüşümü birbirinden ayrılarak daha düzenli bir bakış ortaya çıkmıştır. Bir örnek olarak Mahoney çalışmasında dinin aile bağlarını nasıl etkilediğini göstermek için her bir aşamaya özgü başlıkları tartışan bir çalışma yapmıştır.[28] Bağımsız bir değişken olarak din evlenmeyi ve çocuk sahibi olmayı teşvik etmektedir.[29] Aynı zamanda din, eşler arasındaki tutumları organize etmekte, boşanma oranlarını düşürmekte, cinsel sadakati beslemekte ve ebeveynlik süreçlerini desteklediği görülmektedir.[30] Bu konudaki bazı bulgular dikkat çekicidir. Örneğin haftada birden fazla ibadet edenlerin ömürleri 7,6 yıl uzamaktadır.[31] Müslümanlar gibi hayatlarına önemli ölçüde oruç tutmayı dahil edenlerin kanser oranlarının genel nüfusa göre yarı yarıya az olduğu

[23] İçten Duygu Çallı, "Sosyal Öğrenme Teorisi", *Reklam Teorileri II*, ed. Ali Atıf Bir-Kemal Suher (İstanbul: The Kitap,2022), 58.

[24] Seda Tortumlu-Mehmet Yüksel Erdoğdu, "Yetişkinlerin Aile İklimi ile Mutluluk Korkuları Arasındaki İlişkilerinin İncelenmesi", *International Social Sciences Studies Journal*, Vol:10, Issue:9 (2024), 1573.

[25] Paul Vermeer, "Religion and Family Life",403.

[26] Yusuf Alpaydın vd., *Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları* (İstanbul: İlke Yayınları, 2015), 27-63.

[27] Gerhard Lenski,"*The Religious Factor"*, 1961, 47.

[28] Anette Mahoney, vd., "Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting", Journal *of Family Psychology*, 15/4, (2001), 559–596.

[29] Recep Demir, "Çocuk Yetiştirmede İslami Yaklaşım", *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları,* 4/1, (2024), 53.

[30] Paul Vermeer, "Religion and Family Life", 405.

[31] Robert A. Hummer vd., "Relıgıous Involvementand U.S. Adult Mortalıty", *Demography,* Vol. 36, No. 2. (1999), 273-285.

tespit edilmiştir.[32] Uzun süredir bağımsız bir değişken olarak dinin aile üzerine etkisi üzerine bulgular toplanmış ve bulgular bir benzerlik arz etmeye başlamıştır. Konumuz açısından ailede dini uygulamaların aile bağlarının olumlu katkısı ile ilgili çalışmalar kayda değer bir ilerleme kaydetmiştir.[33] Bu bulgular önemli olmasına karşın Müslüman aile bağları ile ilgili çalışmalar hala oldukça sınırlıdır.

Bilindiği gibi dünya nüfusunun önemli bir kısmı Müslüman nüfusudur. Türkiye'de İslam dini, toplumun büyük çoğunluğunun dinidir.[34] On beş asırdan beri Müslümanlar dünyada önemli bir güç oluşturmaktadır. Genellikle doğu yarım kürede Müslüman nüfusu fazladır. Buna karşın batıda Müslümanların sayısı giderek artmaktadır. Gerek batıda gerekse doğuda Müslümanlar için din, gündelik hayatlarını düzenleyen kurallar etrafında sürdürülmektedir. Bununla birlikte dini pratiklere dahil olma insanların yaşamlarında ölçülebilir bir fark yaratıp yaratmadığı araştırmaları kısıtlılığından dolayı çok net değildir. Dindarlık düzeyi refah, mutluluk, yaşam kalitesi özgüven arasındaki ilişkinin araştırılması dinin insanların yaşamlarında ortaya çıkan farkın anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Yeterli olmasa da belirtilen düzeylerde bazı çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Abdel-Khalek, örneklem büyüklüğü Suudi Arabistan, Katar, Kuveyt, Mısır, Filistin, Cezayir ve Amerika Birleşik Devletleri'nden 17.000'den fazla katılımcıya dindarlık düzeyi refah, mutluluk, yaşam kalitesi ve özgüven arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada yüksek düzeyde dindarlık ile daha öznel mutluluk ve refah, daha iyi ruh sağlığı ve daha iyi fiziksel sağlık arasında olumlu bir korelasyon tespit etmiştir.[35] Başka bir çalışmada da Abdel-Khalek'in çalışmasındaki ulaştığı sonuçlar benzerlik göstermektedir.[36]

Bu çalışmalar her ne kadar önemli olsa da ancak bireysel düzeyde dindarlık ve refah arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Aile hayatı ve din arasındaki ilişkisellik henüz tam anlamıyla ortaya konulmamıştır. Özetle dinin Müslüman aile yaşamı üzerindeki

[32] James E. Enstrom, "Health Practices and Cancer Mortality Among Active California Mormons", *Journal of the National Cancer Institute*, V. 81, I.23, (1989), 1807–1814.

[33] Fatma Balcı Arvas, "Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 4, (2020/1), 221.

[34] bkz. *Türkiye'de Dini Hayat Araştırması* (Ankara: TDV Yayınları, 2014).

[35] Ahmed M Abdel-Khalek, "Religiosity, Subjective Well-being, and Depression in Saudi Children and Adolescents", *Mental Health Religion*, V.12, N. 8, (2009), 803-815.

[36] Habib Tiliouine, "Islamic Religiosity, Subjective Well-being, and Health, Mental Health", *Religion& Culture* 12/1, (2009), 55-74.

etkisinin ampirik olarak araştırılması eksiktir. Bu durum nüfusun büyük çoğunluğu Müslüman olan Türkiye içinde geçerlidir.

1.2. Ramazan Ayı ve Oruç

Sosyolojik anlamda dini hayatın pratik bir unsuru olan Ramazan ayında oruç, İslam'ın beş şartından biridir. İslam'ın diğer şartları, kelime-i şehadet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, mali gücü olanın hacca gitmesidir.

Ramazan ayında oruç, hicri takvime göre tutulur ve yeni ayın görülmesiyle başlar.[37] Hicrî takvim, İslâm âleminin dinî takvimidir. İslam aleminin takvimi olması Kur'an'a ve peygamberin hadislerine dayandırılmıştır.[38] Kur'an'da Allah'ın aylarının on iki olduğu, hadislerde ise ayın yirmi dokuz ya da otuz gün olduğu, ramazan hilâli görüldüğünde oruç tutmaya başlanacağı, bir sonraki hilâl görüldüğünde de bayram yapılacağı; hava kapalı olur da hilâl görülemezse ayın otuz güne tamamlanacağı belirtilerek ramazan orucunun başlangıç ve bitiş günleri kurala bağlanmıştır. Hicri takvim, ay takvimini esas aldığı için Ramazan ayında oruç, yılın değişik aylarında tutulur. Gregoryen takvime göre, oruç her yıl yaklaşık olarak 11 gün kayar.[39]

Ramazan Ayı'nda oruç, ilkin fiziksel olarak aç kalmayı akla getirir. Bununla birlikte kişinin kendisini cezbeden şeylerden kaçınması beklenir. Ramazan ayı boyunca Müslümanlar, iftar vaktine kadar yemek yemekten ve herhangi bir sıvı almaktan uzak durur. Bu yüzden oruç tutanın sahurdan iftara kadar gün boyu yemek yemesi ve herhangi bir sıvı alması yasaktır. Sahurdan iftara kadar cinsi münasebette bulanmak yasaktır. Gündüz oruç tutarken cinsel ilişkiden kaçınmak gerekir.[40] Gün batımında iftar edilir. İftardan sahura kadar gün boyu yasak olanlar ortadan kalkar. Küçük çocuklar, adet gören kadınlar, oruç tutamayacak kadar yaşlı olanlar ve hastalar oruç tutmaktan muaftır. Küçük çocuklara bir adet olarak kademeli oruç tutturulur. Böylece çocuklar, yetişkinler gibi oruç tutmaya alıştırılmaya çalışılır. Bu tutum, İslami eğitimin bir kimseyi bir şeye aşamalı biçimde yaklaştırmak ve alıştırmak anlamına gelen 'tedrici yöntem'in çocuklara uygulanma biçimidir.[41] Yaz günleri uzun ve sıcak olduğu için vücut fazlaca su kaybeder. Bu yüzden yaz aylarında oruç tutmak

[37] Mehmet H. Günay, "Ramazan", 34/433.

[38] A. Necati Akgür, "Takvim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/488.

[39] İrfan Yücel, "Hilal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/13-15.

[40] Vecdi Akyüz, *Oruç: Yemin, Adak ve Kefaret* (İstanbul: İz Yayınları, 2006), 84.

[41] Abdurrahman Ece, "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6/10, (2019), 300.

kış aylarına göre daha zor gözükmektedir. İslam'ın peygamberi bir hadiste 'kış mü'minin baharıdır'[42] derken oruç tutmanın kış aylarında kolay olmasına dikkat çekmektedir.

Ramazan Ayı'nda Müslümanlar ibadetlerinde diğer aylara göre daha fazla yoğunlaşırlar. Kur'an, Ramazan ayında indirildiğinden Kur'an kıraati artar. En azından bir defa Kur'an baştan sona okunur. Buna mukabele denir. Üç aylarda ve bilhassa Ramazan Ayı'nda cami, mescit ve evlerde daha çok sabah, öğle, ikindi namazları öncesinde hâfızlar tarafından okunan Kur'an'ı takip etmek suretiyle hatim indirme geleneğine ad olmuştur. Bu gelenek, Cebrail'in Ramazan Ay'larında her gece Hz. Peygamber'e gelerek o ana kadar nazil olan ayetleri ve sûreleri karşılıklı okuyup kontrol etmelerine dayanmaktadır. Kur'an'ın Ramazan Ayı'nda nazil olmaya başlaması, bu ayda yapılan ibadetlerin diğer zamanlara göre daha üstün kabul edilmesi de mukabele geleneğinin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.[43]

Oruç sayesinde bedensel disiplinin yanında zihinsel ve ruhsal olarak kişi kendisini disiplin altına almaya çalışır. Bedensel disiplin için yapılan yemek yenmemesi ve sıvı alınmamasıdır. Zihinsel ve ruhsal olarak kişi, kendisini disiplin altına almak için bu ayda itikaf yapar. İtikaf, Allah'a tam bir teslimiyet içerisinde ibadet etmek amacıyla zamanının belirli bir kısmını ayırması ve bu esnada meşru bile olsa her türlü arzudan uzak durması, kişinin ruhsal olarak olgunlaşması için önemli araçlardan biridir. Zorunlu ibadetlerin yanı sıra nafile ibadetler de bu ayda önem taşımakta, dinî duygu ve düşüncenin yoğun bir şekilde yaşandığı, mümkün olduğu ölçüde maddî ilgilerden uzaklaşarak yaratıcıya yönelinen bir ortam insana derin bir manevi ufuk ve imkân sunmaktadır.[44] Bu bakımdan itikaf, yalnız İslâm dinine mensup olanlara has bir ibadet olmayıp vahiy geleneğine sahip hemen bütün dinlerde muhtelif şekillerde gerçekleştirilen köklü bir gelenektir.[45]

Kutsalın yoğun bir şekilde tecrübe edildiği oruç, sadece bedensel ve ruhsal bir arınma olan kişisel bir tecrübe değildir. Bedensel ve ruhsal arınmanın sonuçlarından birisi kişinin ahlaki bütünlüğe ulaşmasıdır. Bunun yanında ahlaki açıdan kemale eren oruçlunun etkileşimde bulunduğu kişiler ile kurduğu ilişki ahlaki bir temelde ortaya

[42] Hanbel, 18/245.

[43] Nebi Bozkurt, "Mukabele", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020),31/100-101.

[44] Ali Gül, "Mutekiflerin İtikaf Tecrübeleri ve İtikafın Şahsiyet Terbiyesindeki Rolü", *Harran İlahiyat Dergisi* 51/1, (2024), 13-15.

[45] Mehmet Şener, "İtikaf", 23/458.

çıkan bir toplumun ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ahlaki temelde kurulan ilişki biçimi ilk önce aile içinde hissedilir. Aile içerisinde koca ile eş ve çocuklar arasında bir yakınlaşma oluşur ve aile üyelerini birbirine bağlar. Ahlaki olgunlaşma sadece aile içerisinde kalmayıp aile üyelerinin toplumda diğer insanlarla etkileşimleri sayesinde diğerlerine sirayet eder. Toplum yararına yapılan hayır, toplumsal dayanışmanın kuvvetlenmesine sebep olur.[46]

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Ramazan Ayı'nda tutulan orucun aile ilişkilerine etkisi incelenmektedir. Aile üyelerinin Ramazan Ayı'nda tutulan orucu tutarken nasıl davrandıkları ve davranışların altında yatan unsurlar anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu unsurların incelenmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.[47] Nitel araştırma, insanların toplumsal dünyayı nasıl algıladığını, yorumladığını ve deneyimlediğini anlamayı amaçlayan bir araştırma yöntemidir. 13 ailede 13 erkek (koca-baba), 13 kadın (eş-anne) ve 10 çocuk ile derinlemesine görüşmeler yapılırken nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik desen kullanılmaktadır. Fenomenolojik desen, nitel araştırmacıların belirli bir olgu hakkında deneyime sahip olan bireylerden veri toplanmasını ve tüm bireylerin deneyimlerinin özünü tanımlayan kapsamlı bir betimleme sunmalarını sağlamaktadır. Katılımcılar, siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan birbirinden farklılıklar arz etmektedir. Bu doğrultuda, çalışmada etik kurul onayı alınmış, katılımcıların ifadeleri sunulurken etik kurallar gereği gerçek isimleri yerine Türkiye'de yaygın olan isimler tercih edilmiştir. Böylelikle görüşmeye katılanların gizlilik haklarına riayet etmek için gerekli önlemler alınmıştır. Aileler belirlenirken Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı camilerde imamlık yapan din görevlilerinin yönlendirmesi dikkate alınmıştır. Çalışmanın yöntem bölümünde sırasıyla araştırmanın örneklemi, araştırmaya katılanların sosyo-demografik özellikleri, görüşme süreçleri, veri analizi gibi konular ele alınmaktadır.

2.1. Araştırmanın Örneklemi

Ramazan ayının aile ilişkileri üzerindeki etkisini araştırmak için araştırmacı günlük beş vakit namazlardan ve cuma namazlarından sonra cami imamları ile görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sırasında çalışma anlatılmıştır. Cami imamlarına camiye düzenli gelen ve güçlü aile yapısı olan kişiler ile görüşme

[46] Süleyman Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 87-92.

[47] John W. Creswell, *Nitel Araştırma Deseni: Nitel Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları,* çev. Selçuk Beşir Demir (İstanbul: Eğiten Kitap, 2017), 13.

yapılmak istendiği belirtilmiştir. Bu yüzden çalışmanın örneklemi amaçlı örneklemdir.[48] Amaçlı örneklemin tercih edilmesi, dini inançları ve aile ilişkilerini birleştirmede başarıya ulaşmış kişilerden veri toplamak içindir.

Ramazan ayında oruç ve aile ilişkileri isimli çalışmanın örneklemi 13 aileden oluşmaktadır. Bu 13 ailede 13 erkek (koca-baba), 13 kadın (eş-anne) ve 10 çocuktan oluşan toplam 36 kişi bulunmaktadır. Türkiye'de çoğunluk Sünni ve Hanefi mezhebine mensup olduğu için örneklemde 10 aile Sünni ve Hanefi mezhebine mensuptur. Sadece 3 aile Sünni ve Şafii mezhebine bağlıdır. Bu ailelerin tamamı Sünnilik ve Hanefilik/Şafiilik ile ilgili genel bilgilere sahip görünmektedir. Mezhep mensubiyetleri geleneksel olarak anne-babalarından ve yakın akraba çevrelerinden öğrendikleri ile sınırlıdır.

Örneklemde yetişkin katılımcılar 30 ila 60 yaş arasındadır ve etnik olarak Türk ve Kürtlerden oluşmaktadır. Eğitim düzeyleri ilkokul, lise ve üniversite düzeyindendir. Sadece bir ailede koca/baba yüksek lisans düzeyinde eğitim almıştır. 12 katılımcı lisans programından, 5 katılımcı lise, 2 katılımcı ortaokul, 6 katılımcı ilkokuldan mezun olmuştur. Yetişkin katılımcıların evlilik ortalaması 13 yıldır ve en az bir çocuk sahibidirler.

Katılımcıların tamamı düzenli olarak beş vakit namaz kılmaktadır. Lisans eğitimi alanlar düzenli olarak Kur'an okumakta, dini bilgilerini ilmihal tarzı kitaplardan öğrenmeye çalışmaktadır. Lise mezunu erkek ve kadınlarda düzenli olarak Kur'an okumakta ve dini kitaplar okumakta, dini kitaplar okuma konusunda ise lisans mezunlarına göre daha isteksiz görünmektedirler. İlkokul mezunu erkek ve kadın katılımcılar düzenli olarak Kur'an okumakta özellikle kadınlar Ramazan Ayı boyunca mahallelerinde camiye giderek mukabeleye katılmaktadır. Özellikle kadın katılımcılar Peygamberimiz 'in Ramazan Ayı'nda daha fazla cömert olurdu görüşüne dayanarak Cuma namazı sonrası evlerinde cemaate ekmek helva tarzı yiyecekler dağıtmaktadır. Bazıları mahallerinde okuldan çıkan çocuklara tatlı ikram etmektedirler. Erkek katılımcılardan sadece 2'si itikaf yaptıklarını ifade etmişler, 1 kadın katılımcı evde itikafı deneyimlediğini belirtmiştir.

Görüşmelere katılan 10 çocuğun yaşları 11 ila 17 yaş arasındadır. 55 yaşın üzerindeki katılımcıların çocukları evlenip ayrı ev kurduklarından evde yaşayan

[48] Ali Baltacı, "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C.7 S.1 (2018), 244.

çocukları bulunmamaktadır. Ama çocukları ve torunlarıyla sağlam bağları vardır. Bu katılımcıların kız çocukları anne-babalarını düzenli olarak ziyaret etmektedir. Katılımcıların hemen hemen hepsi Fıtır Sadaka'sını vermekte, özellikle zekatlarını bu ayda vermeye dikkat etmektedirler. Çocukların tamamı zorunlu eğitimden dolayı öğrencidir. Bu 10 çocuk ile yapılan görüşmeler ailelerdeki eşler arası ilişkilerinin yanı sıra ebeveyn-çocuk ilişkilerinin düzeyenin anlaşılmasına da katkı sağlamıştır.

2.2. Araştırmanın Görüşme Süreci

Ramazan ayının aile ilişkilerinin düzeyini araştıran bu çalışmada veri toplama aracı olarak nitel görüşme soruları hazırlanmıştır. Bu sorular, başlangıçta yapılandırılmış sorular olarak hazırlanmıştır. İki aile ile soruların anlamlılığını test etmek için pilot uygulama yapılmış, sorular bu iki aileye yöneltilmiştir. Pilot uygulamada geçerlilik ve anlamlılığı test edilen sorular yeniden düzenlenerek araştırmanın örneklemine uygulanmıştır.

Görüşmeler sırasında her iki eşin de hazır olduğu bir ortamda sorular sorulmuş, zaman zaman bazı sorular eklenmiştir. Böylece sorular yarı yapılandırmış sorular şekline dönüşmüştür. Yarı yapılandırılmış sorular doğrudan oruçla ilgili olmaktan çok aile üyelerinin kendileri için kutsal olan uygulamaları anlamaya dönüktür. Bu sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında söz dönüp dolaşıp Ramazan Ayı'na ve oruca gelmekte, anlatımlara zaman zaman coşku eşlik etmektedir. Görüşme süresi standart olmamakla birlikte ortalama süre 55 dakika ile 120 dakika arasında sürmüştür. Eşlerin hazır bulunduğu görüşmelerde her soru için ayrı ayrı cevap verme fırsatı sunulmuştur. Sorular yöneltilirken kocaya veya eşe öncelik vermeden cevap verme isteği kimde olursa soruyu o cevaplandırmıştır. Böylelikle her soru için cevap verme fırsatı değişmiştir.

Aile ilişkileri ile ilgili yapılan çalışmalarda eşler ile birlikte veya ayrı ayrı yapılan görüşmeler de eşler ile ayrı ayrı görüşmenin daha verimli olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte ele alınan konu kutsalın tecrübesi ve aile olunca ortak görüşme yapmanın daha verimli sonuçlar verdiği araştırma sırasında ortaya çıkmıştır. Bu her bir eşin sahip olduğu farklı türdeki bilgileri ortaya çıkarmak için verimli bir ortamın oluşmasına katkı sağladığı içindir. Ayrıca her bir eş, deneyimlerini sunarken birbiriyle bir müzakere içinde olmaktadır. Müzakere süreci sadece dilsel bir iletişim ile olmamakta ayrıca çiftler arasındaki iletişimin doğası hakkında sözel olmayan iletişim (jestler, mimikler, yüz ifadeleri) hakkında içgörüde bulunulmasına fırsat vermiştir.

Bu çalışmada görüşmeye katılan ebeveynlere 22, çocuklara ise 20 soru yöneltilmiştir. Sorulara verilen cevaplar ses kayıt cihazlarına kaydedilmiş, daha sonra kelimesi kelimesine yazıya dökülmüştür. Araştırmacı, kaydedilen belgeleri Microsoft Word belgeleri olarak her bir katılımcıya has bir dosya şekline getirmiştir. Bu dosyalar temellendirilmiş teoriye dayalı olarak açık kodlama ve eksensel kodlama yapılarak temalar ortaya çıkarılmıştır.[49] Böylece baskın kodlanmış temalar belirlenmiştir.[50]

3. Araştırmanın Bulguları

Aile ilişkilerini düzenleyen bir unsur olarak ritüellerin önemi büyüktür. Ritüeller, uygun zamanda yerine getirilen, sembollerinde kullanıldığı ve sık sık tekrarlanan bir davranış modelidir. Ritüellerin etkili olduğu toplumsal alanlardan birisi din olmakla beraber etkisi seküler ve gündelik yaşama kadar uzanmaktadır. Emile Durkheım'e göre ritüeller, toplumu ve toplumu oluşturan kurumları bir arada tutmak için gerekli toplumsal dayanışmayı yaratırlar Ona göre insanlar ritüeller aracılığıyla toplumdaki ilişki modellerini izlemektedir.[51] Toplumsal açıdan önemli işlevleri bulunan ritüeller, aile ilişkileri açısından oldukça önemlidir.[52] Bu, bazı çalışmalarda açıkça ortaya konmuştur. Örneğin Fiese ve arkadaşlarına göre, aile ritüelleri sembolik anlamlar içermektedir. Onlar güçlü duygusal içerimlere sahip, zihinde tekrar tekrar döndürülen geçmiş anılar meydana getiren, nesillere aktarılması beklenen ve bozulması durumunda grup bütünlüğüne zarar getirecek kolektif etkinliklerdir.[53] Aile ritüelleri çok çeşitlidir. Beraberce yenilen yemekler, bayram kutlamaları, toplu ibadetler, aile ziyaretleri, düğünler bunlara birer örnektir. Ramazan ayında tutulan orucu bu ritüeller arasında saymamız mümkündür.

Görüşmeye katılanların hemen hemen hepsi Ramazan orucunun önemini sık sık dile getirmektedir. Ramazan ayında beraberce tutulan oruç hakkındaki bu vurgu Doherty ve arkadaşlarının yaptığı araştırmalarında dikkat çektiği kapsayıcılık,

[49] Johnny Saldana, *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı,* çev. ed. Ayşe Tüfekçi (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2019), 9-16.

[50] Su Ertürk- Serkan Koşar, *Nitel Araştırmalarda Teorik Arayışlar: Temellendirilmiş Kuram* (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2024), 9-16.

[51] Barbara H. Fiese vd., "A Review of 50 Years of Research on Naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebration?", *Journal of Family Psychology* Vol. 16 No. 4, (2002),381.

[52] Barbara H. Fiese, "Dimensions of Family Rituals Across Two Generations: Relation to Adolescent İdentity" *Family Process* 31/2, (1992), 151–162.

[53] Simay Yağmur Yel, *Benlik Sürekliliğinin Otobiyografik Bellek ve Aile Ritüelleri Açısından İncelenmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025). 45.

kontrol ve yakınlık boyutlarını tek başına karşılamaktadır.[54] Bulgular bölümünde ortaya konulacağı üzere Doherty ve arkadaşlarının aile ritüelleri ile ilgili belirledikleri üç temaya uyarlanmış haliyle çalışmanın temaları şu şekilde belirlenmiştir:

Tema 1	Ramazan Ayı'nda Kutsalın Tecrübesi	Ramazan Ayı kutsaldır. Bu ayda oruç tutanlar yılın diğer aylarından daha fazla kendilerini disiplin altına alıp kontrol ederler.
TEMA 2	Ramazan Ayı'nda Aile Ritüellerine Katılım	Ramazan Ayı'nda tüm aile fertleri bir takım beraberce yapılan etkinliklere dahil olurlar. Katılım aile üyelerini birbirine yakınlaştırır.
TEMA 3	Ramazan Ayı'nda Ailede Birlik ve Beraberlik Duygusu	Ramazan Ayı'nda aile üyeleri arasında samimiyet, birlik ve beraberlik duygusu artmaktadır
TEMA 4	Ramazan Ayı'nda Akraba ve Komşuluk İlişkisi	Ramazan Ayı'nda aileler akraba ve komşularıyla ilişkilerini yoğunlaştırırlar.

3.1. Ramazan Ayında Kutsalın Tecrübesi

Ramazan Ayı, Müslümanlar için kutsalın en yoğun tecrübe edildiği bir aydır. Din bilimlerinin ana kavramı olan kutsal, dinin bileşenlerini birbirine bağlayan ve o dinin bütünlüğünü sağlayan veya kuşatan bir elemandır. Herhangi bir dinde inançlı kişiyi Tanrı'ya, inanca, ritüele, o dinin diğer mensuplarına, ahlaka bağlayan ve o kişiyi din çevresinde kalmasına katkıda bulunan temel tecrübe kutsal duygusudur.[55]

İslam dinine yabancı olanlar bir ay süren orucun gerektirdiği sabır ve disiplin karşısında şaşkınlığa düşer. Kişinin kendini kontrol etmesi ve disiplin altında tutması kutsal ile kurduğu ilişkinin doğal bir sonucudur. Kaynağı tabiatüstü sayılan varlığa sevgi ve saygıya dayalı bir duyguyla bağlanma, oruç tutan kişinin kendini kontrol etmesini gerektirir. Kutsalın çiğnenmemesi gereken bir olgu olması doğrudan doğruya bir disiplin gerektirir. Bir Müslüman, çiğnenmesi halinde dünyevi ve uhrevi yaptırımlar ile karşılaşacağını bilir. Kutsalın bu kişisel işlevi yanında toplumsal açıdan önemli işlevleri bulunmaktadır. Kutsal, rasyonel bir görev ahlakı ile ilişkili olduğundan emir ve yasaklar ile toplumu ve toplumun içindeki grupları ve dolayısıyla kişileri yönlendirmektedir.

Görüşmeye katılanların tamamı Ramazan Ayı'nı 'dinin kutsal veya mutlak değer ve güç olduğu idrak edilen şeye doğru yöneltilmiş bir aktiviteler ve inançlar sistemi' olduğunda hemfikirdiler. İlkokul mezunu ve çiftçilik yapan Seyfi (yaş 60), veteriner

[54] Wıllıam J. Doherty, vd., "Priority Setting in Family Change and Clinical Practice: The Family FIRO Model", Family *Process* 30, (1991), 227–240.

[55] Mircea Eliade, *Kutsal ve Kutsal-dışı: Dinin Doğası* çev. Ali Berktay (İstanbul: Alfa Yayınları, 2023), 63-67.

olan Mehmet (yaş 40), serbest meslek sahibi Züleyha (38 yaş) Ramazan Ayı'nın kutsal bir ay olduğunu ve manevi bir atmosfer yarattığını belirtmişler, bütün Müslümanlarında bu manevi huzuru hissettiklerine inandıklarını söylemişlerdir. Ramazan ayı boyunca belirli aralıklarla camide sahur yaptığını belirten bir belediyede işçi olan Abdullah (yaş 42), 'Camiye giderken mahalledeki evlerin ışıklarının büyük çoğunluğu açık oluyor. Diğer günlerde bir bilemedin üç evin ışıkları yanarken Ramazan Ayı'nın özelliğinden olsa gerek evlerin ışıkları açık oluyor. Normalde çoğu kişi bu saatlerde derin bir uykuda olması gerekir. Ramazan'ın bereketi olsa gerek', derken insanların kutsal ile kurduğu ilişkinin bir disiplin ortaya çıkardığını belirtmektedir.

Ramazan Ayı, bütün katılımcıların kutsal kabul ettiği ve ilişkisel bir disipline vurgu yapılan bir aydır. Birçoğu bu kutsallığa dikkat ettiğini ve kontrol gerektiren davranışlara özen gösterdiklerini vurgulamaktadır. Özellikle televizyonlarda iftar öncesi dini programlarda orucu bozan durumların her yıl hiç aksatmadan dinlediğini belirten Ayşe (yaş 29), bu programları takip etmesinin oruç tutarken insanların daha dikkatli davranması gerektiği düşüncesine bağlamaktadır.

Katılımcılar oruç tutmanın bir perhiz sayılmayacağını oruç tutmanın kendine has bir ruhu olduğunu belirtirken orucu bir tür perhiz görmenin orucu basitleştirmek anlamına geleceğine dikkat çekmektedir. Oruç ile sağlık arasında kurulan doğrusal ilişkiye bazı katılımcılar itiraz etmektedir. Onlara göre orucun hikmeti sağlıkla sınırlandırılmaz. Tasavvuf felsefesine meraklı bir tıp doktoru olan Hüseyin /yaş 47) 'Kuşeyri'nin Risale adlı eserinde hikmeti açlıkta aramak gerektiğini söyler. Kuşeyri'ye göre günah ve cehaletin kaynağı tokluk, ilim ve hikmetin kaynağı ise açlıktır. Oruç açlık sayesinde ilim ve hikmet sahibi olmanın yollarını sunar.' Bu sözler Ramazan Ayı'nda oruç tutmanın ilahi sırları anlamak için oldukça verimli zamanlar sunduğunu göstermektedir.

Orucun formel bir ibadet olmadığı bazı katılımcılar tarafından daha çok vurgulanmaktadır. Yalan söylemekten ve kötü davranışlardan vazgeçmeyen bir kişinin oruç tutması kendisine fayda vermez. Bir devlet dairesinde memur olan Kemal (yaş 38) 'Allah bizim gün boyu aç kalmamızı istemiyor. Kötü davranışlardan kaçınmamızı istiyor. Ramazan Ayı kötü alışkanlıklarımızdan kurtulmak için bulunmaz bir fırsat. Mesela bayram namazında hutbede imam mutlaka küs olduğumuz yakınlarımızla barışmamız gerektiğini söyler. Bu bir fırsat' Katılımcılar

Ramazan Ayı'nın kişinin kendisini kontrol etmesini zor bir iş olduğunu ve bunun bir disiplin gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Görüşmeye katılan 13 erkek ve 13 kadından sadece 2'si itikaf yaptıklarını belirtmişlerdir. Sanayide yedek parça satımı yapan Nuri (yaş 47), ev hanımı Tenzile (yaş 44) bu ayın son 10 gününde itikafa girdiklerini ve bunun oldukça ilginç bir deneyim olduğunu belirtmişlerdir. Nuri, 'Gündelik koşuşturmalar oldukça fazla benim hayatımda. Dükkânda bütün işleri takip etmen gerekiyor. Ama şimdiye kadar iki kez Ramazan Ayı'nda itikafa girdim. Akıp giden hayatı bir anda kesip uhrevi bir aleme geçiş yaptığını hissediyorsun. Zihnini, davranışlarını ve gündelik yaşamını itikafın gerekliliklerine göre düzenliyorsun: Bu dikkatli ve titiz bir disiplin gerektiriyor' derken, Ramazan Ayı'nın kişinin kendisini kontrol edip disiplin altına almanın bir tür eğitim sayılacağını vurgulamaktadır. Nuri, uzun uzun Ramazan Ayı dışında hem ailesi içinde hem işyerinde bu disiplinin kendisine kattıklarını anlatmıştır.

Tenzile evde girdiği itikafın çocukları üzerinde oldukça etkili olduğunu belirtmektedir: 'Normalde evin tüm işlerini ben yapıyorum. Çamaşırların yıkanması, elbiselerin ütülenmesi ve yemek yapma hep benim üzerimde. Fakat itikafa girdiğimde çocuklarım bütün işleri ben söylemeden kendiliğinden yaptılar. Oysa onlardan bunları yapmasını istemedim. Bazen bir davranış konuşmaktan daha etkili'. Tenzile'nin kızı ortaokul öğrencisi olan Ebru'ya (yaş 14) annesinin itikaf ibadeti ile ilgili düşünceleri sorulduğunda 'Annem itikaf yapınca ben ilkönce biraz şaşırdım Daha önce böyle bir ibadet olduğunu görmemiştim. Namazdan biraz farklı bir ibadet. Bu ibadet biraz yoğunlaşmayı gerektiriyor. Ben annemin yaptığı ev işlerini yaptım bu süre zarfında. Diğer kardeşlerimde yardım etti. Biraz daha büyünce bende itikafa girmek istiyorum' derken kutsal ay olan Ramazan'ın aile içi ilişkilerde paylaşımı öğrettiğini itikaf deneyimi etrafında anlatmaktadır.

En çok babalar Ramazan Ayı'nda sahur ve iftar yemeklerinde ailelerinin bir arada olmasından hoşnutlar. Genellikle çalışan babalar, Ramazan Ayı dışında çocuklarıyla yemeklerde buluşamamaktadır. Sanayide işyeri olan Mustafa (yaş 40), 'Genellikle iş yerime erken gidiyorum. Kahvaltıda beraber olamıyoruz. Öğle yemeklerinde de çocuklar ya okulda ya da evde oluyorlar. Geriye akşam yemekleri kalıyor. Ama oruçta sahur ve iftar yemeklerinde beraberiz. Bu beni çok mutlu ediyor, derken Ramazan Ayı'nı aile fertlerini bir araya getiren bir ibadet olduğunu dile getirmektedir.

Özellikle çocukların sahura kalkarken zorlandığını ve çocukları sahura kaldırmak için birkaç kez odalarına gitmek gerektiğini söyleyen bir devlet dairesinde memur olan Zeliha (yaş 45), 'Oruç kişinin dilini terbiye etmesi açısından önemli. Bu ayda daha sabırlı oluyorsunuz. Daha nazik ve kibar. Çocuklarım elbette bunu görüyor. Aramızda güzel bir etkileşim oluyor' derken oruç ile sabır arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Sabrın önemine dikkat çeken Zeliha, Kur'an'da en çok geçen kelimenin sabır olduğunu okumuştum. Ramazan Ayı'nda neden Kur'an'da sabır kelimesinin çok geçtiğini daha iyi anladım, demektedir.

Ramazan Ayı, görüşülen kişiler için gerçekten sabrın öğrenilmesi açısından bulunmaz bir fırsat sunmaktadır. Eşi mühendis olan öğretmen Safiye (yaş 37), 'Dinin evlilik hayatını etkilediğini düşünüyorum. Birçok temel değerde eşimle aynı fikirdeyiz. Değerler konusunda hemfikir olduğunuzda eşler arasında kavgada azalıyor. Özellikle tüketim konusunda eşler arasında yaşanan kavgaları görüyoruz. Özellikle Ramazan Ayı'nda aramızdaki tartışmalar azalıyor. Bir bereket geliyor ilişkimize' diyerek eşine bakıyor. Gülümseyerek eşi Safiye'ye bakan mühendis Rıza (yaş 38), başıyla onu onaylarken konuşmadan anlaştıklarını yüz hatlarındaki gevşemeden anlaşılmaktadır. Bu gülümseme hemfikir olduklarını ve dinin aile hayatlarını olumlu bir şekilde etkilediğine işaret etmektedir. Başka bir ailede tartışmaların en aza indiği zamanlar olarak Ramazan Ayı'na vurgu yapmaktadır. Üstelik bu ayda aile fertlerinin beraberce dini faaliyetlere katılımın arttığı belirtilmektedir.

Her iftar sonrası kendi mahallesindeki camiden başlayarak şehrin değişik mahallerinde teravih namazı kıldıklarını ifade eden belediye işçisi Kenan (yaş 37) ve eşi Saliha (yaş 35) 'İki çocuğumuz var. Her zaman olmasa da çocuklarımızı da alıp teravihe beraber gidiyoruz. Teravih çıkışı cami evimize yürüyüş mesafesinde ise sohbet ederek eve geliyoruz.' derken aile katılımına dikkat çekmektedir. Görüşmeye katılanların ifadesi dil açısından incelendiğinde birinci tekil şahıs zamiri (ben) yerine üçüncü çoğul şahıs zamirleri (biz) kullanılması Ramazan Ayı'nın aile üyelerince beraber deneyimlediğini göstermektedir.

3.2. Ramazan Ayında Ailelerin Aile Ritüellerine Katılımı

Ramazan Ayı, Müslümanlar için gelmesi dört gözle beklenen bir aydır. Daha Ramazan Ayı gelmeden önce onun gelişini müjdeleyen üç aylar, âdeta Ramazan

Ayı'na bir hazırlık işlevi görür. Bu aylar Recep ve Şaban ayıdır.[56] Bu aylarda dini ibadetler yoğunlaşır, nafile oruç tutulur. Böylelikle Ramazan Ayı'na hazırlık yapılmış olur. Dini kültürde mübarek sayılan Regaip, Miraç, Berat ve Kadir gecelerinin bu aylarda yer alması üç aylara ayrı bir önem verilmesine neden olmaktadır. Müslümanlar bu aylarda daha fazla cömert ve hoşgörülü olurlar. Adeta Ramazan Ayı'na temiz ve saf girmek için üç aylar bir arınma vesilesi olarak görülmektedir.

Görüşmeye katılan çocuklardan ortaokul öğrencisi Rabia (yaş 13), bu ayların başlangıcı olan Recep Ayı'nda ailesindeki telaşı heyecan ve coşkuyla anlatmaktadır. 'Üç ayların girişinde (Recep Ayı'nı kastediyor) evimizde tatlı bir telaş oluyor. Annem babama oruca kalkıp kalkmayacağını soruyor. Diğer kardeşlerim oruç tutmayacak kadar küçük oldukları için annem, babam ve ben sahur yapıp ertesi gün oruç tutuyoruz. Yıl boyunca üç öğün yemek yediğimiz için bu oruç bana biraz zor geliyor. Annem, Ramazan'da tutacağımız oruca hazırlık diyor. Vücudumuz böylelikle Ramazan orucuna hazırlanmış oluyor' demektedir.

Başka çocuklarda benzer gözlemlerle aynı olaylara vurgu yapmaktadır. Recep Ayı'nın girişinde mahallede bir telaş gördüğünü söyleyen Mehmet (yaş 15) annesinin evde yağlı bir ekmek pişirdiğini, apartmandaki herkese dağıttığını söylerken anlatımında bir coşku gözlemlenmektedir. En çok anneler, Ramazan Ay'ında sahur ve iftarda ailenin bir masa etrafında toplanıp sohbet etmesinden memnuniyet duymaktadır. Lise mezunu olan ev hanımı Arife (yaş 36), 'Ailece daha fazla sohbet ediyoruz', derken Ramazan Ayı'nın kendisi için ne kadar önemli olduğunu dile getirmektedir.

'İftar sofrasında adeta günün bir muhasebesi yapılıyor, herkes nasılsın?', 'Günün nasıl geçti' gibi sorarak sohbet, en az iftar yemeği kadar tatlı geliyor' demektedir 'Hep birlikte', 'beraber', 'bir arada' katılımcılar ile görüşürken en çok duyulan ifadelerdir. Asırlardır nesilden nesile aktarılan bir kültür olarak iftar sofrasında beraber olmak aile üyelerini mutlu ettiği gibi yakın akrabaları da hoşnut etmektedir. Lise öğrencisi Seyfettin (yaş 15), en çok iftardan sonra dedesiyle mahalledeki camiye teravih namazı kılmak için gitmekten hoşlandığını dile getirirken aile çevresinde beraberce yapılan ibadetin kalıcılığına işaret etmektedir.

[56] Mehmet Kâmil Yaşaroğlu, "Üç Aylar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/276.

Aile üyelerinin dini ibadetler etrafında bir araya gelmeleri bütün katılımcıların ortak gözlemidir. Bir devlet dairesinde memur olan Harun (yaş 38), 'Sabah çok erken vakitte kalkarız. (Sahur kastedilmektedir), Genellikle kahvaltıya benzer bir yemek yenir. Herkesin bir hatmi var. Ben her sahur vaktinden sonra bir cüz okumaya çalışırım Eşimde aynı şekilde. Çocuklarımdan henüz birisi Kur'an okumayı biliyor. Ama o bir iki sayfa okur. Sonra birlikte namaz kılarız' derken Ramazan'ı 'her gün birlikte' yaşadığı bir şey olarak anlatmaktadır. Katılımcıların oruçla ilgili açıklamalarında 'biz', 'beraber' ve 'aile' gibi kelimeler bol bol geçmektedir. Bu kelimeler toplamda kırk kez geçmektedir. Gerçekten de ailelerin belirli zamanlarda ve hep birlikte oruç tutmaları ve orucunu açmaları aile üyelerinin etkileşimini kuvvetlendirmektedir. Araştırmacı görüştüğü kişilere bakarak Ramazan Ayı'nda tutulan orucun aile bağlarının zenginleştirdiğini gözlemlemiştir.

Bazı katılımcılar şehirlerinde belediyelerin ve kimi derneklerin düzenledikleri iftar programlarına katılmaktadır. Bu programlara ailece katıldıklarını belirten bazı ebeveynler hem kendileri hem de çocukları için iftar yemeklerinin öğretici olduğunu düşünmektedir. Kendisine ait ufak bir iş yeri olan Nimet (yaş 40), belediyelerin düzenledikleri iftar yemeklerine bazen katıldıklarını dile getirmiştir. 'Her kesimden insan var iftar yemeklerinde. Yoksul insanlar da var, orta sınıftan insanlarda. Çocuklarımız bu insanları görüyor, toplumu tanıyor. Bir keresinde çocuğum anne bir daha senin yaptığın yemekleri beğenmemezlik yapmayacağım, demişti. İşte böyle! Evde yapılan yemekleri beğenmeyen çocuğum, artık eskisi kadar mızmızlanmıyor' derken belediyelerin ve derneklerin düzenledikleri iftar programlarının öğreticiliğine vurgu yapmaktadır. Aileler, sadece gün boyu aç kalan vücudu teskin etmek için değil, toplu iftar yemeklerini bir tür eğitim olarak görmektedirler. Hem nimete saygı hem de toplumda bu yemeği bulamayacak kadar düşkün insanlar olabileceğini görmek çocuğun zihinsel ve ruhsal gelişimi açısından kayda değer bir etki yaratmaktadır.

3.3. Ramazan Ayında Ailede Birlik ve Beraberlik Duygusu

Ramazan Ayı, diğer zamanlardan farklı olarak aile fertlerinin birbirlerine daha fazla yakınlaştıkları bir aydır. Aile üyeleri bu ayda birlik ve beraberlik duygusu içinde olduklarını belirtmektedir. Genellikle görüşmeye katılanlar çoğunlukla Ramazan Ayı ve oruçtan bahsedildiğinde coşku ve heyecanla konuşmaktadırlar.

Serbest meslek sahibi Mustafa (yaş 44), 'Eşim ve çocuklarımla Ramazan Ayı'nda oruç tutarken en değerli vakitler bu zamanlar oluyor. Değer verdiğimiz bir ay. Ailece

birlikte birçok şey yaparız. Sahura kalkarız. Birlikte sofrayı hazırlarız. Birlikte oturur ve yemek yeriz. Ara sıra birlikte namaz kılarız. Kısa kısa cümlelerinde Mustafa, sık sık 'aile', 'birliktelik' ve 'beraber' kelimelerini kullanmaktadır. Bu tema etrafında görüşmeye katılanlar defalarca bu kelimeleri kullanmıştır.

Görüşmeye katılanlar Ramazan Ayı ile ilgili konuştuklarında dikkat çektikleri konulardan birisi de aile uyumudur. Aile uyumu, üyelerinin aile sisteminin toplam çıkarları doğrultusunda bireysel farklılıklardan kaynaklanan sorunları çözebilmesidir. Mustafa'nın eşi Saliha (yaş 40), 'Ramazan Ayı'na aylar öncesi hazırlık yapıyoruz. Üç aylarda yaptığımız nafile ibadetler bu aya bizi hazırlıyor. Elbette manevi bir atmosfer oluşuyor çevremizde. Ama Ramazan Ayı başka. Ramazan'ın ilk günü beni etkiliyor. Nedenini bilmiyorum. Çocuklarım ilk kez oruç tuttuklarında onlarla gurur duydum Birlikte oturduk. Aramızda bir samimiyet ve sıcaklık vardı.' derken yakınlık, samimiyet, iş birliği ve karşılıklığı vurgulamaktadır. Saliha'nın söyledikleri ayrıca aile üyelerinin ruh sağlığı ve esenliği noktasından kayda değer bilgiler vermektedir. Günay ve Erdem (2021)'in yaptığı çalışmada uyumlu aile ilişkilerinin olumlu etkilerine dikkat çekmektedir.[57] Ailede uyumun olması aile üyelerinin birbiriyle iyi geçinmelerine, diğerlerinin farklılıklarına saygı gösterdikleri ve başarılarını takdir ettiği, duygusal olarak birbirlerine yakın ve bağlı oldukları ortamlar oluşmasına neden olmaktadır.[58]

İlkokul öğretmeni Zerrin'in (yaş 36) düşünceleri, Ramazan orucunu aile uyumu açısından faydalarını dile getirmiş, bunun yanında orucun fazladan faydalarına dikkat çekmiştir. Zerrin, bu faydaları dile getirirken ebeveyn ve çocuk arasında yakınlığa vurgu yapmaktadır. Kendi kızından bahsederken babası ile duygusal yakınlığı özellikle altını çizdiği bir ifadedir. Zerin ile aynı ortamda konuştuğumuz veteriner Abdullah (yaş 38), kızı ile arasındaki ilişkiyi babalık gururu kelimesiyle anlatmaktadır. Abdullah, bunu aile bağlarını güçlendirdiğini belirttiği bir şekilde sunmaktadır.

Görüşmeler sırasında sunulan anlatılar benzer düşünceler etrafında dolanmaktadır. Katılımcıları yaşadıkları deneyimler ve paylaşılan Ramazan orucu aile yaşamlarında birlik, yakınlık ve sıcaklık duygularının oluşmasına neden olduğu

[57] Ayşe Rüveyde Günay-Ahmet Erdem, "Evlilik Uyumu, Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Aile İşlevselliği Arasındaki İlişki", *Ekev Akademi Dergisi*, 86, (2021), 149-169.

[58] Hilal Yiğit, *Yetişkinlerde Aile Uyumunun Kişilerarası Duygu Düzenleme Stratejileri ve Mutluluk Korkusuyla İlişkisinin İncelenmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 9.

gözlemlenmektedir. Sık sık Ramazan'ın aile üyelerini birbirlerine bağladığını, fiziksel ve ruhsal olarak birbirlerine yakınlaştırdığını ifade etmişlerdir. Ramazan Ayı'nda fiziksel yakınlık en az ruhsal yakınlık kadar önemlidir. Günümüzde aynı çatı altında olsa bile bir araya gelemeyen aile üyeleri Ramazan'ın evi fiziksel olarak paylaştıkları bir mekâna çevirmektedir. Belediyede işçi olarak çalışan Kâmil (yaş 47), 'Genellikle akşamları evlerde herkes kendi odasına çekiliyor. Herkes kendi dünyasında. Biz de hanımla oturup televizyon seyrediyoruz. Çocuklarımız bizimle çok oturmazlar. Kendi odalarında. Ama Ramazan Ayı'nda kimi zaman sahura kadar sohbet ediyoruz. Bu çok önemli benim için:' derken Ramazan Ayı'nın ruhsal olduğu kadar fiziksel bir yakınlaşmayı da sağladığına dikkat çekmektedir.

3.4. Ramazan Ayında Ailelerin Akraba ve Komşuluk İlişkileri

Ramazan Ayı'nın Müslümanların inançlarını ve davranışlarını geliştirmeye teşvik eden kutsal bir aydır. Bunun yanında daha saf daha huzurlu ve daha anlamlı aile etkileşimleri için bir zemin hazırlamaktadır. Görüşmeye katılanlar bu etkileşimin sağladığı saflık, huzur ve anlamlılığı Ramazan Ayı'nın bereketine bağlamaktadır.[59] İyi ve hoş karşılan bir şeyin süreklilik göstermesine bereket diyen katılımcılar Ramazan Ayı'nın bereketinin yıl boyu sürdüğüne inanmaktadır. Düzenli olarak Kur'an meali okuduğunu öğrendiğimiz Ebru (yaş 42), 'Ramazan Ayı kelimenin hakiki anlamıyla bir bereket ayı. Kuran'da bereket rahmet anlamında kullanıyor. Boşuna Ramazan Ayı rahmet ayı demiyoruz. Bir başka ayette de bereket selam anlamında kullanılmış, ferahlık, sükûnet ve huzur çağrıştırıyor.' derken Ramazan Ayı ile Müslüman bilincinde kapladığı yere dikkat çekmektedir.

Oruç tutmak bedensel bir fedakârlık gerektirmektedir. Düzenli olarak yemek yiyen insanlar bu ay bundan vaz geçerek ulaşabildikleri halde yemez ve içmezler. Bunu yapmak fiziksel olduğu kadar zihinsel bir terbiyeye ihtiyaç duyar. Bir insan için bu çaba zahmetli bir maliyet demektir. Ama Ramazan Ayı'nda oruç tutanlar bireysel ve aile düzeyindeki faydaların farkında oldukları için bu maliyete katlanmaktadır. Görüşmeye katılanlar hayatlarındaki bu zorluk uzun vadede getirileri olan bir zorluktur. Ev hanımı Mürüvvet (yaş 62). 'Kronik bir rahatsızlığım var. Ama bu oruç tutmama engel olmuyor. Tabi, biraz zorlanıyorum. Ama her şeyin bir zorluğu var. Her zorluktan sonra bir kolaylık vardır (Kur'an'daki bir ayete dikkat çekiyor) demiyor mu Allah?' derken Stark ve Finke (2000)'nin, insanlar yüksek maliyetleri ancak sonuç olarak daha yüksek faydaları gördüklerinde bunu kabul ederler tespitine uygun

[59] Günay Tümer, "Bereket", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/487.

davrandığı görülmektedir. Nitekim görüşme yapılan aileler için Ramazan orucu yüksek maliyetli bunun yanında yüksek değer ifade eden kutsal bir ibadet olarak gördüklerini göstermektedir.

Görüşmeye katılanlar Ramazan Ayı'nda çevrelerine karşı yüksek bir hassasiyet içinde gözükmektedir. Eşler anne-babalarını, erkek ve kız kardeşlerini iftara davet ediyorlar. Özellikle Anadolu'daki şehirdeki görüşülen ailelerde bu gelenek daha canlı gözükmektedir. Bir yemek etrafında toplanan akrabalar hem günlük işlerini hem de geçmişe dair hatıralarını paylaşmaktadır. Genellikle erkekler, mahallenin camiye yatsı ve akabinde kılınan teravih namazına katılmaktadırlar. Teravih sonrası geç vakitlere kadar ev halkı sohbet etmektedir. Büyükşehirde yaşayan Kemal (yaş 42), şehirde 300 yıllık tarihi bir camiye hatimle namaz kılmak için gidiyor. Yaklaşık dört seneden beri Ramazan Ayı'nda bu camiye devam eden Kemal, zaman zaman namaz çıkışı arkadaşlarıyla cami yakın bir yerde arkadaşlarıyla oturup sohbet etmektedir. Bu tarz sohbetlerin ortak hafızayı canlı tuttuğuna işaret eden Kemal, bazen apartmandaki komşularıyla da beraber geldiklerini ve bunun komşuluk ilişkilerini pekiştirdiğini ifade etmektedir. Özellikle görüşülen kadınlar iftar için pişirdikleri yemekleri fazla yaptıklarını ve komşularına dağıttıklarını söylemektedir. Günümüzde insanların özellikle büyükşehirlerde gittikçe yalnızlaşan insanlar Ramazan Ayı sayesinde akrabalarını ve komşularını hatırlamakta, sık sık onlarla Ramazan'ı vesile kılarak beraber olmaktadır. Ev hanımı Hatice (yaş 55), Ramazan'ın 27. gecesinde Kadir Gecesi'ni komşularıyla birlikte karşıladıklarını ifade edip, 'Bu gece bir evde toplanıp namaz kılıyoruz, Kur'an okuyor ve dini sohbetler yapıyoruz' derken Ramazan Ayı'nın komşuluk ilişkilerini pekiştiren bir ay olduğuna vurgu yapmaktadır.

Sonuç

Sosyal bilimlerde son yıllarda aile üzerine yapılan çalışmalar bu önemli kurumu, radikal düzeyde eleştiren bir perspektif ile ele almaktadır. Bu çalışmalarda aile kurumu hiyerarşik ve ataerkil bir kurum olarak sunulmaktadır. Bu perspektife göre aile, kadınlar ve çocuklar için yıkıcıdır. Bunun için aile üyeleri otonom bireyler olarak ele alınıp, aile ilişkileri baskıcı olarak nitelendirilmektedir.

Literatürde aile ilişkilerini ele alan başka çalışmalarda bulunmaktadır. Aileyi radikal bir yıkıcılıkla eleştirenlerin aksine bu çalışmalar, romantik bir aile resmi sunmaktadır. Romantik aile, varlığını aile ritüellerine borçludur. Birlikte yapılan geziler, yıl dönümü kutlamaları, doğum günleri en önemli aile ritüellerindendir. Otonom ve yalıtık bir birey olarak topluma yabancılaşan kişilerin aile ritüelleri ile

birbirlerine yakınlaşacağı iddia edilmektedir. Aile ritüelleri sayesinde sıcak aile ortamına katkı sağlayabilir. Bununla birlikte bu ritüeller, tüketimi azamileştirip sadece maddi temelde sürdürülen bir ilişkisellik şekline dönüşebilmektedir. Ramazan Ayı'nda oruç ve aile ilişkileri çalışması, radikal ve yıkıcı aile eleştirileri ve bunun karşısında yer alan aile fetişizmine karşı saha çalışmasına dayalı aile temelli bir perspektif sunmaya çalışmaktadır. Kutsalın tecrübesi olarak Ramazan Ayı'nda oruç, bu iki perspektifin iddialarının gözlemlenmesine imkân tanımıştır.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de yaygın bir ibadet olan Ramazan Ayı'nda oruç, saha çalışmamızda bireysel olduğu kadar toplumsal açıdan önemli bir ibadettir. Müslüman aileler için Ramazan Ayı'nda tutulan oruç, birtakım zorlukları beraberinde getirir. Oruç, kimi, zaman on saatten fazla süren meşakkatli bir ibadettir. Fedakârlık, kontrol ve disiplin gerektirir. Özellikle her türlü yiyecek ve içeceğin ulaşılabilir olduğu bir ortamda bunlardan uzak durmak tam bir disiplin ve kontrol gerektirir. Kontrol ve disiplin sayesinde Müslüman bir kişi bireysel olarak gelişir ve olgunluğa erişir. Kişisel olgunluk, kişinin kendisi ile sınırlı olmayıp en yakınından başlayarak diğerlerine sirayet eder. Görüşmeye katılan kadınlar, erkekler ve çocuklar orucun kendilerini kontrol ve disiplin altına alan önemli bir ibadet olduğunu vurgulamışlardır.

Oruç, ilk önce aile üyeleri ile etkileşimin doğasını belirler ve insana bir kimlik kazandırır. Zamanla bu toplumun tamamına yayılır. Aile üyeleri, dini bir ibadeti tecrübe ederken birbirlerine yakınlaştıklarını, beraberce vakit geçirdiklerini, aralarında samimiyete dayalı duygusal bir etkileşim oluştuğunu ifade etmişlerdir. Görüşmeye katılanlar, sahura beraber kalkmanın, iftarı beklemenin ve sofrada hep beraber oruç açmanın önemini anlatırken orucun aile ilişkilerini düzenleyici tarafını birebir tecrübe etmişlerdir. Bu yönüyle Ramazan Ayı'nda tutulan ve bir ay süren oruç ibadeti aile üyelerini birbirine bağlayan ve birleştiren bir unsurdur. Yakın akrabalar bu ayda hatırlanmakta oruç aracılığıyla bir araya gelip akrabalık bağları güçlenmektedir. Bu bağ, kriz ve zorluklar zamanında kişilerin psikolojik ve toplumsal sağlamlıklarını artıracak bir eğitim görevi üstlenmektedir.

Kişiler arası etkileşimi artıran oruç, merhamet ve diğerkâmlık gibi duyguların gelişmesine katkı yapmaktadır. Zorunlu olmamasına karşın zekât, orucu tamamlamanın sevinci olarak verilen Fıtır Sadakası merhamet ve diğerkâmlık duygularını kuvvetlendirmektedir. Bu orucu aile içerisinde yapılan bir ibadet olmaktan çıkarıp toplumun kuvvetlendirmesine katkı yapan toplumsal bir ibadet

haline getirmektedir. Katılımcıların ifadeleri bu tecrübeleri bu ay boyunca deneyimlediklerini ifade etmişlerdir. Sonuç olarak katılımcılardan elde edilen veriler, ev temelli araştırmaların bulguları ile birlikte değerlendirildiğinde çalışmanın bulgularının uyumlu olduğu gözükmektedir.

Kaynakça| References

Abdel-Khalek-M. Ahmed. "Religiosity, Subjective Well-being, and Depression in Saudi Children and Adolescents". *Mental Health Religion*, V.12, N. 8, (2009), 803-815. https://doi.org/10.1080/13674670903006755

Akgür, A. Necati. "Takvim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/487-490. Ankara: TDV Yayınları, 2010.

Akyüz, Vecdi. *Oruç: Yemin, Adak ve Kefaret*. İstanbul: İz Yayınları, 2006.

Alpaydın, Yusuf vd. *Çocukların Dinî Gelişiminde Ebeveynlerin Rolü: Beklentiler ve Zorlanma Alanları.* İstanbul: İlke Yayınları, 2015.

Arvas, Fatma Balcı. "Aile, Değerler ve Din: Teorik Bir Yaklaşım". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* Cilt: 4, (2020), 199-233.

Baltacı, Ali. "Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* C.7, (2018), 231-271.

Bernard, Jessie. *The Future of Marriage.* World Publishing Company: Newyork, 1973.

Bozkurt, Nebi. "Mukabele". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/100-101. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmiʿu'ṣ-ṣaḥîḥ.* nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.

Canatan, Kadir. "Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifleri ve Gelişimi". *Aile Sosyolojisi*. ed. Kadir Canatan- Ergun Yıldırım. İstanbul: Açılım Kitap, 2018.

Cengiz, Kurtuluş vd. *Türkiye'de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki*. İstanbul: İletişim Yayınları 2021.

Creswell, John W. *Nitel Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. çev. Selçuk Beşir Demir. İstanbul: Eğiten Kitap, 3. Basım, 2017.

Çallı, Duygu İçten. "Sosyal Öğrenme Teorisi". *Reklam Teorileri II*, ed. Ali Atıf Bir-Kemal Suher. İstanbul: The Kitap,2022.

Demir, Recep. "Çocuk Yetiştirmede İslami Yaklaşım". *Kur'an ve Sünnet Araştırmaları* 4/1, (2024), 52-71.

Doherty, J. Wıllıam- vd. "Priority Setting in Family Change and Clinical Practice: The Family FIRO Model". *Family Process,* 30, (1991), 227–240.

Ece, Abdurrahman. "Hadisler Bağlamında Hz. Peygamber'in Eğitim ve Öğretim Metodu". *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/10 (2019), 291-304.

Eliade, Mircea. *Kutsal ve Kutsal-dışı Dinin Doğası.* çev. Ali Berktay. İstanbul: Alfa Yayınları, 2023.

Enstrom, James E. "Health Practices and Cancer Mortality Among Active California Mormons". *Journal of the National Cancer Institute* V. 81, I.23, (1989), 1807–1814.

Ertürk, Su-Koşar, Serkan. *Nitel Araştırmalarda Teorik Arayışlar: Temellendirilmiş Kuram*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2024.

Fiese, Barbara H., vd., "A Review of 50 Years of Research on Naturally Occurring Family Routines and Rituals: Cause for Celebration?". *Journal of Family Psychology* Vol. 16, No. 4, (2002),381-390.

Fiese, H. Barbara. "Dimensions of Family Rituals Across Two Generations: Relation to Adolescent İdentity". *Family Process*, 31/2, (1992), 151–162.

Gül, Ali. "Mutekiflerin İtikaf Tecrübeleri ve İtikafın Şahsiyet Terbiyesindeki Rolü". *Harran İlahiyat Dergisi* 51/1, (2024), 1-25.

Günay, Hacı Mehmet. "Ramazan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/433-434. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Günay, Rüveyde Ayşe-Erdem Ahmet. "Evlilik Uyumu, Çocuk Yetiştirme Tutumu ve Aile İşlevselliği Arasındaki İlişki". *Ekev Akademi Dergisi* S.86, (2021), 149-169.

Hanbel, Ahmed b., Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 1999.

https://tdk.gov.tr/icerik/basindan/2024 (Erişim Tarihi: 10.10.2025).

Hummer, A.Robert, vd. "Relıgıous Involvementand U.S. Adult". *Mortalıty, Demography* Vol. 36, No. 2. (1999), 273-285.

Karaman, Hayrettin. *Ramazan Kitabı.* İstanbul: İz Yayınları, 2019.

Kır, İbrahim, "Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* C.10 S. 36, (2018), 381-401.

Kur'an-ı Kerim.

Lenskı, Gerhard. *The Religious Factor; A Sociological Study Of Religion's İmpact on Politics, Economics, and Family Life*. Doubleday& Company: Newyork, 1961.

Mahoney, Anette, vd., "Religion in the Home in the 1980s and 1990s: A Meta-Analytic Review and Conceptual Analysis of Links Between Religion, Marriage, and Parenting". *Journal of Family Psychology,* 15/4, (2001), 559–596.

Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü.* çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

Olgun, Özlem. *Ramazan Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

Sağlam, İsmail. "Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi". *Dindarlık Olgusu*. ed. Hayati Hökelekli, Bursa: Kurav Yayınları, 2006.

Saldana, Johnny. *Nitel Araştırmacılar İçin Kodlama El Kitabı*. çev. ed. Ayşe Tüfekçi. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2019.

Selman, Adnan. "Aile-Din İlişkisi ve Aile İçi Roller". *Akademia Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1, (2018), 13-20.

Şener, Mehmet. "İtikaf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/45-459. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Tiliouine, Habib. "Islamic Religiosity Subjective Well-being, and Health *Mental Health". Religion & Culture,* 12/1, (2009), 55-74.

Topses, Devrim Mehmet. Kurumlar *Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2. Basım, 2020.

Tortumlu, Seda-Erdoğdu, Mehmet Yüksel. "Yetişkinlerin Aile İklimi ile Mutluluk Korkuları Arasındaki İlişkilerinin İncelenmesi". *International Social Sciences Studies Journal* 10/9, (2024), 1573-1582.

Smart, Carol. "Aile". çev. Ozan Soybakış, *Cambridge Sosyoloji Sözlüğü,* ed. Byran S. Turner.43-4. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2025.

Tümer, Günay. "Bereket". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedi*si. 5/487-489. Ankara: TDV Yayınları, 1992.

Türkiye'de Dini Hayat Araştırması. TDV Yayınları,2014.

Uludağ, Süleyman*. İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti.* Ankara: TDV Yayınları, 15. Basım,2021.

Vermeer, Paul. "Religion and Family Life: An Overview of Current Research and Suggestions for Future Research". *Religions*, 5/2, (2014), 402-421.

Yaşaroğlu, Mehmet Kâmil. "Üç Aylar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/276. Ankara: TDV Yayınları, 2012.

Yavuz, Yunus Vehbi. "Fitre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 13/160-161. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Yel, Simay Yağmur. *Benlik Sürekliliğinin Otobiyografik Bellek ve Aile Ritüelleri Açısından İncelenmesi.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2025.

Yıldırım, Ergun. "Aile ve Evlilik Türleri". *Aile Sosyolojisi*. ed. Kadir Canatan-Ergun Yıldırım. İstanbul: Açılım Kitap, 2018.

Yiğit, Hilal. *Yetişkinlerde Aile Uyumunun Kişilerarası Duygu Düzenleme Stratejileri ve Mutluluk Korkusuyla İlişkisinin İncelenmesi.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Yitik, Ali İhsan. "Oruç". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/414-416. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Yücel, İrfan. "Hilal". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/13-15. Ankara: TDV Yayınları, 1998.

Zaretsky, Eli. *Capitalism The Family And Personal Life.* London: Harper Colophon Books, 1973.